

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 373.2.015.31

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Віра Волкова, Олена Рогова

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті на основі аналізу наукових підходів розглянуто особливості прояву творчої активності в дітей старшого дошкільного віку. Зазначено, що творчість може проявлятися не лише в об'єктивно новому кінцевому продукті, а й у самостійному створенні дитиною системи власних взаємин зі світом, у перетворенні навколишнього середовища й себе в цьому середовищі. З'ясовано особливості особистісного, психічного, соціального розвитку дітей дошкільного віку, які виявляються в своєрідності способів і форм пізнання.

Аннотация:

Волкова Вера, Роговая Елена. Особенности проявления творческой активности у старших дошкольников.

В статье на основе анализа научных подходов рассмотрены особенности проявления творческой активности у детей старшего дошкольного возраста. Отмечено, что творчество может проявляться не только в объективно новом конечном продукте, а и в самостоятельном создании ребенком системы собственных взаимоотношений с миром, в преобразовании окружающей среды и себя в этой среде. Выявлены особенности личностного, психического, социального развития детей дошкольного возраста, которые проявляются в своеобразии способов и форм познания.

Resume:

Volkova Vira, Rohova Olena. The features of creative activity manifestation in senior preschool children.

In the article the authors study the features of creative activity manifestation in senior preschool children with reference to various scientific approaches. The authors emphasize that a child's development is an active process of his own identity's individual creation. The development of children's creativity can be properly understood only in the light of the general theory of the mankind's mental development. The development of a child does not occur in isolation, but it is revealed in the space of that culture, where the birth and evolution of the child's personality took place. It is mentioned that creativity can be realized not only in the new final objective product, but also in the individual child's creation of his own relationship with the world, transformation of the environment and himself in this environment. Assimilating the universal spiritual wealth, the child is involved in different activities (games, education, productive and speaking activities), processes and creatively reinterprets this historic treasure. This is the way in which a picture of his objective world is formed. The features of personal, mental and social development of preschool children, which are realized through the originality of the methods and forms of knowledge, are defined.

Ключові слова:

творчість; творча активність; зображувальна діяльність; уява; мислення.

Ключевые слова:

творчество; творческая активность; изобразительная деятельность; воображение; мышление.

Key words:

creativity; creative activity; pictorial activity; imagination; thinking.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти, що торкнулося й дошкільної справи, визначає одним з пріоритетних завдань розвиток творчої особистості дитини. Дитина не повинна пасивно спостерігати за світом навколо неї, споживати готову інформацію й репродукувати чи копіювати пропоновані їй готові моделі, алгоритми дії тощо. Бо тоді людство перетвориться на сукупність бездумних виконавців чиясь волі, а цивілізація зупиниться на своєму шляху до прогресу. Саме від творчих людей, які можуть досягти успіхів у діяльності завдяки певним індивідуальним і типологічним рисам, залежить розвиток суспільства.

Уміння створювати нове, знаходити нестандартні розв'язання нових проблем стали сьогодні невіддільним складником реального життєвого успіху будь-якої людини. Проте вихователі переважно приділяють увагу підготовці дітей до школи (навчання

математики, словотворення), забуваючи про потреби дітей у творчій діяльності, про її важливість для повноцінного розвитку дитини. Ми припускаємо, що розвиток творчої активності буде ефективнішим, якщо в процесі зображувальної діяльності активізувати почуттєво-пізнавальну сферу дитини за допомогою творчих завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем дитячої творчості є одним з центральних напрямів наукових досліджень психологів (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін, В. Мухіна) і педагогів (Є. Фльоріна, О. Усова, Н. Сакуліна, Т. Комарова, В. Котляр, О. Доронова). Науковці виділяють такі риси творчо спрямованої особистості: активність у мисленні та діях; ініціативність; наявність певних схильностей, здібностей, інтересів, творчої уяви; небайдухе ставлення до навколишньої дійсності; здатність помічати,

переживати, творити нове, сумніватися й шукати шляхи розв'язання, отримувати задоволення від результату й самого процесу творення; достатній рівень життєвої компетентності.

Теоретичною основою дослідження є погляди науковців Л. Виготського, В. Давидова, Н. Ветлугіної, Н. Сакуліної, М. Поддякова, які довели, що творчі можливості дітей проявляються вже в дошкільному віці. Уточнюючи сутність і важливість критерію новизни в дитячій творчості, учені підкреслюють, що вона виявляється не лише в об'єктивно новому кінцевому продукті, а й у самостійному створенні дитиною системи власних взаємин зі світом, у перетворенні навколишнього середовища й себе в ньому. Це відповідає прагненням сучасної освіти, яка зорієнтована на творче зростання особистості, на її художній розвиток як засіб формування духовного світу, національної свідомості, морально етичних ідеалів молодого покоління.

Формулювання цілей статті. Мета статті – з'ясувати особливості почуттєво-пізнавальної сфери дошкільників, які є основою розвитку їх творчої активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники по-різному підходять до розгляду проблеми творчості й творчих здібностей дітей. Одні наголошують на тому, що творчі здібності в дітей є вродженими, інші – що вони утворюються й розвиваються впродовж життя; а є й такі, які зовсім заперечують факт наявності творчих здібностей у дітей дошкільного віку.

Аналізуючи питання про виникнення й розвиток дитячої творчості, можна виділити різні аспекти його розв'язання. Так, в одному з них джерело творчості вбачається у внутрішніх, які самі зароджуються, силах дитини, тобто творчі здібності розглядаються як такі, що виникають спонтанно, як наслідок, вони некеровані, педагогічно спрямоване формування їх неможливо (А. Бакушинський, К. Вентцель, Ф. Шміт). Прихильники іншого напрямку (Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Дьяченко, О. Запорожець, М. Леонтєв, Г. Костюк, М. Поддяков, Н. Сакуліна, В. Сухомлинський) проголошували джерелом розвитку дитячої творчості навколишній світ, мистецтво й у зв'язку з цим наполягали на необхідності створення відповідних умов для засвоєння дітьми накопиченого досвіду, навчання прийомів творчої роботи.

Незважаючи на розбіжності в поглядах, науковці однакові в одному: розвиток дитини є активним процесом діяльного творення власної особистості, і розвиток дитячої творчості може бути правильно зрозумілим лише у світлі загальної теорії психічного розвитку людства.

Засвоюючи культуру власного народу, кожний індивід набуває загальнолюдської здатності творити й розвиватися у взаємодії з такими ж, як і він. Привласнюючи загальнолюдське духовне багатство, дитина в різних видах діяльності (ігровій, навчальній, продуктивній, мовленнєвій) творчо переосмислює й переробляє це історичне надбання. Так складається картина її власного, об'єктивного світу.

Водночас на формування особистості дитини, на думку таких учених, як О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Потебня, С. Русова, К. Ушинський, впливає історичне соціально-культурне середовище, що вносить у цей процес риси сьогодення, культури, людських надбань і досягнень.

Філософсько-психологічні концепції здебільшого визначають категорію «творча активність» як найбільш органічну для суб'єкта. Активність особистості має творчу природу, тому поняття «творча активність» слід розглядати як таке, що просто посилює значення сутності активності. У психології творча активність визначається як складник креативності.

За Н. Непомнящою, творча активність є суто особистісною за своєю природою. Дослідниця вважає, що подолання звичних знань, способів, вихід за їх межі – це базова основа творчості, яка є суто особистісною характеристикою, оскільки «сама значущість, можна навіть сказати, цінність обмеженості, нескінченності уявлення про себе, ставлення до себе, до свого Я, потреба змінити себе – основні умови розвитку здібностей, виходу за межі звичних, обмежених, тобто кінцевих уявлень і знань про зовнішній світ, підґрунтя особистісного прийняття нового, творчого ставлення до будь-якої справи, саморозвитку» [8, с. 53].

Залежність особливостей і механізмів творчої активності від рівня розвитку базових основ особистості й, насамперед, здатності до подолання звичних уявлень про світ і про себе досліджена в працях С. Максименко, Д. Богоявленської та ін. Творча активність у кожному конкретному випадку для кожного конкретного індивіда є суб'єктивним утворенням, що приносить специфічну насолоду від власної пошукової діяльності.

Теоретики зарубіжної психології (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс) здебільшого визначають феномен творчої активності як вихідне, вроджене й узагальнене поняття.

Дошкільний вік – це період початкової соціалізації дитини, залучення її до світу культури, загальнолюдських цінностей, час встановлення початкових відносин з провідними сферами буття – світом людей, світом природи

й власним внутрішнім світом. Неповторні особливості особистісного, психічного, соціального розвитку виявляються у своєрідності способів і форм пізнання, діяльності дошкільників.

Користуючись різними предметами, дитина пізнає світ емоційно-практичним шляхом: досліджує їх форму, колір, величину, радіє яскравим фарбам природи. Багатство навколишнього світу пробуджує почуття й уяву дитини, підштовхує до самостійного пізнання дійсності, до прояву творчості.

Увійоючи до світу культури, дитина здійснює орієнтовно-дослідницьку, творчу діяльність, яка охоплює найскладніші процеси аналізу й синтезу суспільних предметів, експериментування з ними, випробування предметних ситуацій [6, с. 118].

Творчість є необхідним елементом ігор, образотворчої та музичної діяльності, процесу словотворення дітей. Уся дошкільна діяльність певною мірою спрямована на пізнання та створення нового. Діти цього віку відчувають задоволення, безмежну радість, коли їм показують щось нове, незвичне чи розповідають якусь дивовижну, нереальну історію.

Проте, незважаючи на цей факт, постає запитання: а наскільки активними й самостійними є діти в привласненні нового, якими є за характером активність і самостійність у процесі творення нового?

Дослідниця дитячої активної творчості Н. Непомняща наголошує на тому, що фантазії маленьких дітей, їх потяг до нового в іграх можна розглядати як прояв їх творчої активності й навіть вважати це доказом того, що ця активність є специфічною для дошкільників потребою [8, с. 97]. У жодному разі не слід обмежувати прояв будь-якої творчості дітей, адже саме в ній відбувається здоровий психічний розвиток, формування гармонічної особистості дошкільника.

Проте зазначимо, що в старшому дошкільному віці й фантазування дітей, і їх творчість дещо знижуються. Це пояснюється тим, що соціалізуючись, діти засвоюють встановлені суспільством норми та правила й неминує стають великими «реалістами». Однак за відповідних умов виховання як у сім'ї, так і в дошкільному закладі, таке активне ставлення до нового, реалізація творчих можливостей у дітей 5-6 років не тільки не знижується, а й навіть досягає більш високого рівня.

На жаль, як твердить Н. Непомняща, це відбувається рідко. Здебільшого в дітей у 6-річному віці самостійність і активність стосовно нового виражені слабко. Для них характерна стереотипність, прив'язаність до старого,

звичного, що часто переходить в інертність. Отже, діти цього віку у своїй діяльності більш схильні до «шаблонності», ніж до прояву творчості.

Фізіологи також вказують на те, що багатьом дітям 6 років властива інертність нервових процесів. Результати досліджень свідчать, що причини такої інертності не тільки фізіологічні, а й психологічні й пов'язані з певними умовами виховання дітей, певними особливостями їх особистості.

Особливості особистісного активного ставлення до нового й, насамперед, можливості щодо подолання обмежено-звичних уявлень 6-річних дітей стають важливим фактором успіху у формуванні в них навчальної діяльності, визначають зону найближчого розвитку, стають однією з провідних, базових основ особистості [8, с. 98–99].

Іншу думку про творчу активність старших дошкільників висловлює Г. Абрамова, твердячи, що нормальна дитина в старшому дошкільному віці жадібно прагне всього навчитися, її життєва сміливість дає змогу легко та швидко оволодівати цілими галузями знань, у які дорослому, наприклад, заважає проникнути його ж власна фантомність свідомості. Дитина видається людиною без стійких інтересів, її цікавість безмежна, вона готова всього навчатися, тільки для цього потрібне мудре керівництво вихователів і батьків [1, с. 442].

Діти виявляють творчу активність у різних видах діяльності, але найбільш яскраво вона виражається в їхній зображувальній діяльності: малюванні, ліпленні, аплікації, конструюванні. Оволодіваючи такими видами діяльності, дошкільники набувають можливості створювати зображення предметів і явищ дійсності. А це дає змогу активно, творчо передавати враження від життя, своє розуміння його й своє емоційне ставлення до нього.

Не володіючи достатньою мірою навичками читання, письма, усного мовлення, діти, як правило, надають перевагу художнім засобам самовираження. Вони є для них водночас і засобами адаптації до зовнішнього світу, і засобами спілкування з довкіллям. Саме тому розвиток творчої активності засобами зображувальної діяльності є процесом природним і високоефективним. Залучаючи дітей до художньо-практичної діяльності, педагог реалізує не тільки завдання художнього виховання, а й більш глобальні – розвиває інтелектуально-творчий потенціал дітей [3, с. 10].

Розглядаючи особливості зображувальної творчості дітей старшого дошкільного віку, слід звернути увагу на її психологічне обґрунтування.

У старшому дошкільному віці створенню творчого продукту передує розгорнутий задум. Він стає більш стійким і різноманітним. Наївність і відкритість почуттів – характерні ознаки відтворених образів [4, с. 5]. Задум має творчий характер. Діти самостійні у виконанні задуму, формулюють його до початку роботи в мові.

Експериментування з новим матеріалом для відкриття нового – це одна з важливих характеристик мислення цього вікового періоду. У дітей з високим рівнем пізнавального розвитку воно має чіткий, послідовний характер. Кожен крок перетворень закінчується аналізом змін, а потім робиться новий крок. Саме процес пошуку перетворення матеріалу має всі ознаки творчості: комбінування дій, дивергентність мислення. Формуються узагальнені способи мислення: порівняння, пошук подібностей, відмінностей, класифікація, аналіз, поєднання тощо [5, с. 11].

Усе більш творчою стає в старшому дошкільному віці уява – важливий психічний процес, без якого неможлива творчість. Уява дитини розглядається нами з погляду її продуктивності, тобто не просто як процес вільного фантазування, а як особлива форма активності, спрямована самою дитиною на створення деякого продукту (це може бути малюнок, вигадана казка, сюжет гри тощо). У старшому дошкільному віці при розвинутій уяві задум передує виконанню, уява переходить у внутрішній план. Подібного продуктивного, самовільного характеру уява набуває тоді, коли діти використовують особливі засоби, образи особливого типу, які можна назвати символічними.

У групі старшого дошкільного віку чіткіше виявляються елементи творчості. Самостійність дітей у зображувальній діяльності вже набуває характеру залучення свого особистого досвіду, власних уявлень, образів, більш активних пошуків дій, які відрізняються від тих, які були поставлені їм за приклад [7, с. 154].

Уявлення дошкільника про предмети і явища, які вони спостерігали, не завжди відповідають їх властивостям. Вони неодмінно доповнюються вигадками, підказаними дитині її бажанням саме так уявити побачене чи почуте. Це по-особливому відображається в дитячих малюнках, які сповнені фантастики й химерних вигадок. У малюнках діти зображують усе те, що було ними пережито, що залишило слід у їхній пам'яті й часто малюють не те, що бачать, а що хочуть побачити. Так вони проявляють свою творчу активність, бажання творити щось нове, невідоме. Дивлячись на малюнок, можна відразу сказати, що є головним для дитини, а що – другорядним. За допомогою малюнка можна

керувати емоційно-смісловим сприйняттям дитини [9, с. 298].

Вивчаючи творчі акти й продукти дитячої художньої творчості, науковці звертають увагу на її своєрідність, унікальність, виділяють специфічні риси, зокрема ширість і безпосередність відображення навколишнього світу.

Н. Гавриш визначає такі особливості дитячої творчості, як суб'єктивність, новизну відкриттів і продуктів творчості, адже діти роблять безліч відкриттів і створюють цікаві, не схожі на наявні, продукти у вигляді малюнка, будівлі, вірша чи казки. Другою особливістю автор вважає те, що саме процес творення має для дошкільника найголовніше значення. Діяльність дитини відрізняється великим емоційним включенням, прагненням шукати різноманітні варіанти розв'язань, одержувати від цього особливе задоволення, навіть сильніше, ніж від досягнення кінцевого результату. На відміну від дорослої людини, дитина не переживає складних періодів визрівання, підготовки творчого акту. Малюк легко й практично починає орієнтовну діяльність, яка поступово стає спрямованою, зацікавлює дитину моментом пошуку й часто має позитивний результат. У цьому, на думку дослідниці, виявляється третя особливість дитячої творчості [2, с. 26].

Підкреслимо надзвичайно важливу особливість дитячої творчості – вона завжди насичена яскравими позитивними емоціями. Завдяки цьому в творчості криється велика приваблива сила для дітей, які пізнають радість своїх перших, хоч і маленьких відкриттів, отримують задоволення від своїх нових малюнків, будівель тощо. Яскраві позитивні емоції – основа формування гострої потреби дітей у тій чи іншій творчості. Іншими словами, саме на основі творчості ми маємо можливість керувати формуванням нових потреб, збагачувати й розвивати особистість дитини [10, с. 51].

Дитина в процесі засвоєння переломлює нове знання, нове вміння через власне розуміння світу, через свою «призму», «пропускає» його через свій особистий досвід, неповторний і унікальний. У цьому виявляються суттєві індивідуальні відмінності дітей. Відомо, що в процесі творчості в дітей розвивається допитливість і пізнавальні процеси, унаслідок чого мислення все ширше використовується дитиною для вивчення навколишнього світу, який виходить за межі завдань, які висуває власна практична діяльність.

Висновки. Серед науковців побутують різні погляди на наявність творчої активності в дітей старшого дошкільного віку, але всі вони

одностайні в тому, що для розвитку дитячої творчості необхідні спеціальні умови виховання й навчання. Творчість і творча активність дитини впливають на її особистісний розвиток і на розвиток її психічних процесів – пам'яті, мислення, уяви, сприйняття тощо. Всі ці процеси розвиваються в різних видах творчої діяльності дітей старшого дошкільного віку. Але саме

в зображувальній діяльності діти активно й творчо передають враження від життя, своє розуміння й своє емоційне ставлення до нього. Для проявів дитячої творчості характерні своєрідність, щирість і безпосередність у відображенні навколишнього світу, новизна продуктів творчості, насиченість яскравими позитивними емоціями.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – 624 с.
2. Гавриш Н. В. Психолого-педагогічні засади розвитку словесної творчості дітей дошкільного віку / Н. В. Гавриш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4. – С. 21–27.
3. Дабіжа Л. Розвивати творчий потенціал / Л. Дабіжа // Дошкільне виховання. – 2002. — № 11. – С. 10–12.
4. Копейкіна О. Розвивати творчу особистість / Копейкіна О., Долінна О., Низковська Р. // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 3–6.
5. Крутій К. Л. Перспективне планування роботи з дітьми дошкільного віку / К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ЛІПС-Лтд, 2001. – 264 с.
6. Кудрявцев В. Т. Творческая природа психики человека / В. Т. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 113–121.
7. Методика обучения рисованию, лепке и аппликации в детском саду: учебник для учащихся пед. училищ / под ред. д-ра пед. наук Н. П. Сакулиной. – 5-е изд., испр. – М. : Просвещение, 1971. – 194 с.
8. Непомнящая Н. И. Психодиагностика личности / Н. И. Непомнящая. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 204 с.
9. Обухова Л. Ф. Возрастная психология. Учебное пособие / Л. Ф. Обухова. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.
10. Поддьяков Н. Н. Формирование творчества у детей дошкольного возраста / Н. Н. Поддьяков // Прикладная психология и психоанализ. – 1998. – № 1. – С. 50–54.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:
Волкова Віра Андріївна
vera_bar@list.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна;

Рогова Олена Анатоліївна
artbum@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi: dx.doi.org/нвмдпу.v0i15.1249

Матеріал надійшов до редакції 25.10.2015 р.
Прийнято до друку 25.11.2015 р.

References

1. Abramova, G.S. (1999). *Developmental psychology: textbook for university students*. Ekaterinburg : Delovaia kniga, 624 p. [in Russian]
2. Havrysh, N.V. (2000). Psychological and pedagogical grounds of preschoolers' speech creativity evelopment. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, p.p. 21-27. [in Ukrainian]
3. Dabizha, L. (2002). To develop the creative potential. *Doshkil'ne vykhovannia*, 11, p.p. 10-12. [in Ukrainian]
4. Kopeikina, O. (2003). To develop a creative personality. *Doshkil'ne vykhovannia*, 7, p.p. 3-6. [in Ukrainian]
5. Krutii, K. L. (2001). *Advanced planning of work with preschool children*. Zaporizhia : LYPS-Ltd, 264 p. [in Ukrainian]
6. Kudriavtsev, V. T. (1990). Creative nature of man's mind. *Voprosy psikhologii*, 3, p.p. 113-121. [in Russian]
7. Sakulina, N. P. (1971). *Methods of teaching drawing, modeling and cut-out work in kindergarten. Textbook for teacher training colleges, 5th ed., corrected*. Moscow : Prosveshchenie, 194 p. [in Russian]
8. Nepomniashchaia, N. I. (2001). *Psychodiagnostics of personality*. Moscow : VLADOS, 204 p. [in Russian]
9. Obukhova, L.F. (2000). *Developmental psychology. Study guide*. Moscow : Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 448 p. [in Russian]
10. Poddiakov, N. N. (1998). Creativity formation in preschool children. *Prikladnaia psikhologiia i psikhoanaliz*, 1, p.p. 50-54. [in Russian]